

STIMULACE HOSPODÁŘSTVÍ Z POHLEDU RAKOUSKÉ ŠKOLY

Eva Kindlová, VŠCHT

Úvod

Od celosvětového ekonomického propadu, který odstartovala americká hypoteční krize v roce 2007, se začalo stále častěji diskutovat o tom, zda by státní administrativa neměla prostřednictvím své hospodářské politiky nějakým způsobem stimulovat ekonomický růst. Důkazy o tom lze denně najít v hromadných sdělovacích prostředcích, včetně odborných ekonomických časopisů a publikací. Zejména politici se myšlenkou o využití státní intervence zabývají stále intenzivněji, a to v podstatě napříč celým politickým spektrem.¹ Ti, kdo podobné snahy státu odmítají, jsou ve zcela zjevné menšině a zpravidla jsou jejich názory kritizovány jako chybné a pro ekonomiku škodlivé.

Není to poprvé, kdy závažné hospodářské poruchy vyvolaly diskuze o úloze státu při řešení ekonomických problémů. Krize 30. let vedla k odklonu od dřívějšího ekonomického liberalismu, který stavěl na koncepci minimálního státu. Tu prosazovala už klasická politická ekonomie² a po svém vzniku³ se k ní přiklonily i ekonomické školy, které vycházely z teorie mezní užitečnosti (cambridgeská, lausannská a rakouská).⁴

-
- 1 Nelze říci, že by se celosvětově kladl ve všech ekonomicky vyspělých zemích na státní zásahy stejný důraz a že opravdu všechny politické strany po nich volají. Podpora státního intervencionismu je však evidentně masivní.
 - 2 Tuto otázku značně široce rozebírá již dílo, které je považováno za jakýsi základní kámen pro vznik ekonomie jako samostatné vědní disciplíny (resp. pro její definitivní vyčlenění z rámce filosofie). Jde o „Pojednání o podstatě a původu bohatství národů“ (1776) A. Smitha, kde je této problematice věnována celá kniha V (viz Smith 2001, str. 615–851).
 - 3 Formování těchto škol je spojeno s marginalistickou revolucí, jejíž počátek se datuje do roku 1871. Tehdy byly publikovány práce W. S. Jevonse a C. Mengera, které pojednávaly o teorii mezní užitečnosti.
 - 4 Na principech liberalismu nejdůrazněji trvala rakouská škola. Obě zbývající školy liberalismus rovněž obhajovaly, mezi jejich koncepcemi však lze nalézt i takové, které považují za vhodné, aby se stát, byť jen v přesně vymezených případech, angažoval nad rámec zmíněného minima. Viz např. teorie blahobytu lausannské školy a s ní spojená koncepce kompenzačních plateb, či problematika externalit, jak ji předkládá cambridgeská škola.

Délka a hloubka krize významně podkopaly důvěru v autoregulační funkci tržního mechanismu a vytvořily příznivé klima pro úvahy o nezbytnosti výraznějšího státního intervencionismu. Vydání Obecné teorie zaměstnanosti, úroku a peněz J. M. Keynese v roce 1936 odstartovalo keynesiánskou revoluci,⁵ která přinesla nový pohled na fungování trhů. Po druhé světové válce se pak postupně, v podstatě celosvětově, prosadila keynesiánská hospodářská politika stimulace agregátní poptávky. Stát začal být, alespoň v krátkém období, vnímán jako subjekt zodpovědný za eliminaci (či alespoň minimalizaci) výkyvů hospodářství a udržování vysoké úrovně zaměstnanosti, resp. minimální nezaměstnanosti.⁶

Optimistické představy o možnostech a schopnostech státu (resp. jeho hospodářské politiky) zajistit bezproblémové fungování hospodářství se v konfrontaci s realitou počátku 70. let staly neudržitelnými. Ekonomická krize, která tehdy propukla a byla doprovázena řadou strukturálních hospodářských poruch (např. energetická či surovinová krize), bývá často, z hlediska svých dopadů, srovnávána s Velkou hospodářskou krizí 30. let. Keynesiánská politika stimulace koupěschopné poptávky fatálně selhala. Realita se dostala do rozporu s keynesiánskou ekonomickou teorií, která nedokázala vzniklou situaci odpovídajícím způsobem vysvětlit a navrhnout přijatelné a efektivní řešení⁷ (jako příklad může posloužit souběžný růst nezaměstnanosti a inflace, který odporuje konceptu Phillipsovy křivky). Stejně jako ve 30. letech začaly vysvětlení nabízet ekonomické školy mimo tehdejší „hlavní proud“⁸ ekonomického myšlení (chicagská škola, škola racionálních očekávání, rakouská resp. neorakouská škola a další).

Následovalo období, kdy se ekonomové začali znovu vracet k tradicím předkeynesiánského neoklasicismu a s tím i k myšlence liberalismu. Situace v hospodářství se však oproti počátku 20. století dosti radikálně změnila. Některé subjekty získaly časem značnou ekonomickou sílu a byly schopné situaci na trhu zásadním způsobem ovlivnit. Mnohé z nich navíc neprosazovaly své zájmy výlučně prostřednictvím konkurenčního boje, ale využívaly pro dosažení svých cílů i jiné cesty (např. lobbing). V tomto směru se situace stávala složitější i s prohlubující se globalizací světové ekonomiky a se vznikem různých teritoriálních uskupení, která usilovala o stále těsnější integ-

5 Viz Keynes 1964.

6 Původně keynesiánci hovořili o tzv. plné zaměstnanosti, později se však začal používat termín vysoká zaměstnanost.

7 Podobně jako školy mezního užítu ve 30. letech. I když bychom asi měli použít, minimálně v souvislosti s rakouskou, termín akceptovatelné řešení.

8 Rakouští ekonomové běžně používali termín „hlavní proud“ pro označení ekonomické teorie, která byla v určité době akceptována většinou ekonomické veřejnosti. Nerozuměli tedy pod ním jen mainstream, čili neokeynesiánskou ekonomii. Před nástupem keynesiánství tak v jejich pojetí „hlavní proud“ představovala neoklasická ekonomie a v období od krize 30. let do druhé poloviny let sedmdesátých do tohoto rámce zahrnovali nejenom neokeynesiánské koncepce, ale i myšlenky samotného J. M. Keynese. V tomto smyslu je uvedený termín použit i v tomto textu. Po nástupu nekonzervativních směrů na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století se však stává vymezení „hlavního proudu“ ekonomického myšlení značně problematickým, vzhledem k rostoucí „specializaci“ jednotlivých autorů i škol a okruhu témat, který se začíná rozšiřovat i za hranice tradičního hájemství ekonomie jako vědy.

raci jednotlivých národních ekonomik.⁹ Dlouhodobá realizace politiky státu blahobytu vedla ke specifické situaci také na trhu práce. Snaha minimalizovat v této oblasti angažovanost státu byla v mnoha směrech, zejména politicky, těžko průchodná.¹⁰

Zmíněné skutečnosti vedly k tomu, že návrat k liberalismu nebyl návratem zpět ke koncepci minimálního státu. Podle představ většiny ekonomické veřejnosti bylo třeba, aby stát i nadále zasahoval tam, kde trh selhává v důsledku nedokonalosti konkurence či kvůli tomu, že efekty některých aktivit vůbec neprocházejí trhem.¹¹ Také požadavky na statky poskytované státem (veřejné statky) od dob A. Smitha výrazně vzrostly. Považovalo se za samozřejmé, že stát bude nejen vytvářet podmínky pro ochranu práv svých obyvatel, ale při nejmenším částečně zajistí i uspokojování některých jejich potřeb (např. vzdělání, základní zdravotní péče atd.).

Přelom 20. a 21. století byl poznamenán prohlubující se polarizací muslimského a nemuslimského světa. Politické problémy se přelily do ekonomických, ve většině zemí se výrazně zvyšovaly výdaje na obranu a bezpečnost, což mělo neblahý dopad na deficity veřejných financí a zaměstnávalo zdroje, které by mohly být efektivněji využity jinde. Nicméně ještě několik let se zdálo, že je vše v relativním pořádku. Postupně se však začaly vytvářet a kumulovat předpoklady pro závažné ekonomické poruchy.

Ty odstartovala americká hypoteční krize, která propukla v roce 2007,¹² následně se přelila na finanční trhy a odtud se rozšiřovala do dalších oblastí ekonomického života.¹³ Vzhledem ke škodám, k nimž docházelo, a dalším, které hrozily, začaly vlády jednotlivých zemí s novou vlnou státních zásahů. Ty jsou primárně zaměřeny na výrobu, tedy na nabídkovou stranu ekonomiky. Zdánlivě se tak pokračuje v linii, která se datuje od 70., resp. 80. let, kdy nově nastupující neokonzervativní směry odmítly hospodářskou politiku stimulace koupěschopné poptávky. Tato vazba je však diskutabilní. Soudobé intervenční zásahy jsou odlišné od snahy vytvořit stabilní a přehledné klima pro ekonomickou aktivitu, na které byl kladen důraz původně (průhledná fiskální a monetární politika, snižování daňového zatížení, takové podmínky pro podnikání, ve kterých se dá snadno orientovat a nemění se v průběhu krátkých časových intervalů, atd.). Je otázkou, zda tento odklon lze chápat jako hledání nových cest v rámci neokonzervativní tradice nebo jako její krizi a snahu najít novou teoretickou bázi pro hospodářskou politiku.

9 A s tím i o společný postup v řadě oblastí, např. kvóty na výrobu, zahraničně obchodní politika, daně, legislativa. Někdy i navzdory tomu, že jednotliví aktéři těchto procesů disponovali různými a nesrovnatelnými startovními podmínkami.

10 Jako příklad zde mohou posloužit problémy, které zbrzdily snahy vlády M. Thatcherové v maximální míře liberalizovat trh ve Velké Británii. Ačkoli byla její hospodářská politika v mnoha směrech úspěšná, na trhu práce se nepodařilo zamýšlené změny zcela realizovat, protože se objevilo nebezpečí vzniku sociálního neklidu.

11 Pokud jde o problém externalit, hledala ekonomická teorie cesty, jak internalizovat tyto externí efekty hospodářské činnosti (viz např. Coaseho teorém) a tedy vyloučit z jejich řešení stát.

12 Dále v textu se zmíníme o tom, že podmínky pro vznik poruch na trhu hypoték v USA mají mnohem delší historii.

13 V konečných důsledcích byly zasaženy i ekonomiky rozvojových zemí.

Na to, zda mají soudobá opatření naději na úspěch či zda jsou vůbec vhodná, nedávají ekonomové a ekonomičtí komentátoři jednoznačnou odpověď. V následujícím článku se pokusíme podívat na navrhovaná řešení pohledem rakouské, resp. neorakouské, liberální ekonomie. V následující části článku stručně nastíníme pohled této školy na státní intervencionismus. Poté se budeme věnovat jednotlivým oblastem, na něž je soudobá hospodářská politika zaměřena, a v závěru se pokusíme zamyslet nad možnostmi a efektivitou vládních záměrů.

1. Stát a jeho zásahy očima rakouské školy

Rakouští ekonomové jsou historicky považováni za nejdůslednější obhájce myšlenky liberalismu. I mezi nimi však existují jisté názorové rozdíly. Najdeme zde zastánce extrémního liberalismu (viz rothbardiánské křídlo rakouské školy, např. Rothbard, 2001, 2005) i ty, kdo mají poněkud umírněnější přístup (viz např. Hayek, 1994). V následujícím textu budeme vycházet především z myšlenek dvou nejznámějších představitelů této školy L. von Misesa a F. A. Hayeka.¹⁴

Postoj ekonomů rakouské školy ke státu a jeho zásahům do hospodářství úzce souvisí s jejich metodologickým přístupem a s tím, jak v důsledku toho chápou trh a tržní konkurenci. Při své analýze důsledně využívají metodologický subjektivismus a individualismus, což zcela logicky znamená, že se soustředí na jednotlivce, jejich rozhodování a chování na dílčích trzích, na něž v rámci svých ekonomických aktivit vstupují.

Na rozdíl od zbývajících dvou škol mezního užítku, mezi nimiž došlo postupem času k propojení a začalo se pro ně používat společné označení neoklasická škola,¹⁵ rakušané nikdy nepracovali s modelem dokonalé konkurence a statickou tržní rovnováhou stojící na ekvivalentní směně. Představu trhu, na němž panuje dokonalá konkurence, považovali za nesmyslnou a irelevantní pro vysvětlení toho, jak funguje tržní mechanismus. F. A. Hayek ve své práci „Individualismus a ekonomický řád“ uvádí, že dokonalá konkurence ve skutečnosti vůbec žádná konkurence není. Jde o hypotetický stav, který „... kdyby snad někdy existoval, nejen že by neposkytoval žádný prostor k činnosti, jež se slovem 'konkurence' označují, ale ve skutečnosti by je znemožňoval.“¹⁶

Rakouští ekonomové přistupovali velmi kriticky už k samotným předpokladům výše zmíněného modelu. Považovali je za natolik nerealistické, že zcela odmítali možnost z něčeho takového vycházet při analýze tržních procesů. Tento postup byl podle nich zavádějící a zcela neúčinný pro pochopení toho, jak trhy fungují.¹⁷

14 Podrobněji viz Kindlová 2002.

15 Která vytvořila základy soudobé mikroekonomické teorie. Zde je třeba zmínit, že se objevuje i poměrně rozšířená představa, že neoklasická mikroekonomie vznikla splynutím všech tří škol mezního užítku. Tu evokuje fakt, že díky L. Robbinsovi, viz zejména Robbins (1935), došlo k proniknutí myšlenek rakušanů mezi anglicky mluvící ekonomy a ti některé rakouské koncepty propojili se svými vlastními teoriemi, viz např. Wieserovy náklady (obětované) příležitosti.

16 Viz Hayek (1972), str. 92.

17 Viz např. Kirzner (1990a) či Littlechild (1990).

Soudobé standardní učebnice mikroekonomie¹⁸ si výhrady vůči koncepci dokonale konkurenčního trhu zdánlivě uvědomují a připouštějí jejich opodstatněnost. Zdůrazňují, že tento model je pouze analytickým aparátem, který slouží k pochopení obecných principů rozhodování a jednání ekonomických subjektů. Vždy v nich najdeme upozornění, že na soudobých trzích vládne nedokonalá konkurence, a kdybychom chtěli hledat tržní struktury, které se té dokonalé alespoň přibližují, museli bychom se vrátit někam do 19. století. Vzápětí na to ale všichni jaksi pozapomínají a při hodnocení efektivnosti hospodářství se realita poměruje s ideálem, který je pouhou konstrukcí.¹⁹

Z hlediska rakušanů lze vznést námitky vůči všem předpokladům teorie dokonalé konkurence, ať už jde o samotné vymezení dílčích trhů, požadavek homogenity produktu či další charakteristiky. Za nejproblematictější a realitě zcela cizí však považují to, že zde všichni disponují dokonalými informacemi. Ve skutečném světě nikdo nemá znalosti o všech statcích, jejich cenách, výrobních postupech atd. Ekonomické subjekty by takový soubor informací ani nemohly efektivně využívat. Každý rozhodovací proces by se neúměrně komplikoval.

To, co je v neoklasickém modelu jakýmsi „komplexním informačním agregátem“, má v realu podobu rozptýlených znalostí. Každý jedinec disponuje vždy jen zlomkem relevantních dat. Jsou to ta, která bezprostředně získává na trhu a využívá při své ekonomické činnosti. Tato data nejsou nijak objektivně daná. Z metodologické základny, na níž rakouská škola staví, vyplývá, že rozhodující je subjektivní pohled každého jednotlivce. Jde o to, jak lidé vnímají okolní svět a jak si to, s čím se setkávají, interpretují. Vše, včetně znalostí, je proto ryze subjektivní a stejné dění může být pojímáno různě, mnohdy i zcela protichůdně. Proto jsou veškeré informace interpersonálně nesdělitelné a není je možné žádným způsobem centralizovat či agregovat.

Trh tak nemůže být místem, kam jednotliví aktéři vstupují po té, co zhodnotili všechny existující možnosti svých aktivit (které beze zbytku znají) a vybrali si mezi nimi tu, jež je (v podstatě objektivně) nejvýhodnější. Pro rakouské ekonomy je to prostor, kde cenový mechanismus umožňuje přenos a doplňování informací, koriguje omyly ekonomických subjektů a vede hospodářství k efektivnější alokaci zdrojů.²⁰

Podobně jako úvahy o dokonalé konkurenci je z rakouského hlediska neúčinná i analýza tržní rovnováhy a to navíc ještě v situaci, kdy nebereme v úvahu čas. Všechny ekonomické procesy se pak odehrávají jaksi současně, nelze v podstatě říci, jakým způsobem se do stavu rovnováhy dospělo, ani to, co se bude dít dál. Tuto situaci bychom mohli označit jedinečně jako jakousi stavovou „rovnováhu tržního dne“, kdy bylo prodáno to, co byli nabízející ochotni a schopni prodat (nikoli nutně to, co bylo vyrobeno), a nakoupeno to, co byli poptávající ochotni a schopni nakoupit (nikoli nutně to, co mohlo být teoreticky dodáno na trh; tedy co bylo vyrobeno pro účely směny).

18 Viz např. Holman (2011), Macáková (2010), Frank, Bernanke, Johnston (2012), Mankiw (2011).

19 Viz např. Hayek (1994), str. 326–329, subkap. „Nejsou-li faktické požadavky ‘dokonalé’ konkurence splněny, není možné mít firmy k tomu, aby jednaly tak, ‘jako kdyby’ existovala“.

20 Podrobněji viz např. Hayek (1937), Hayek (2007), Mises (2006), Kirzner (1998).

Ekonomové rakouské školy chápou trh jako systém (resp. tržní proces), který je v neustálém pohybu. Jednotliví aktéři směny se na základě svých omezených znalostí (informací) a odhadů budoucího vývoje rozhodují, jaký cíl (či cíle) chtějí sledovat a jaké postupy zvolí k jejich dosažení. Následuje konkrétní jednání,²¹ které buď vede k naplnění cíle (uspokojení potřeb) nebo se na jeho konci ukáže, že zhodnocení situace bylo chybné a cíle lze dosáhnout pouze částečně (případně, že je zcela nedosažitelný). Tím samozřejmě proces nekončí. Dochází ke zpřesňování a doplňování informací a nastupuje další kolo rozhodování v čase. V rámci tržního procesu však nikdo nevystupuje jako izolovaný jedinec. O naplnění svých cílů usiluje celá řada subjektů, které si konkurují ve snaze participovat na omezených zdrojích a uspokojit své potřeby. A právě jen takto chápaná tržní konkurence (bez jakýchkoli přívlastků)²² je tím, co by nás mělo skutečně zajímat.

Z toho, co bylo řečeno, jednoznačně vyplývá, že mikroekonomická hospodářská politika,²³ která má trhy přiblížit dokonale konkurenčnímu ideálu, je podle rakušanů zbytečná. Jakékoli zásahy v tomto směru jsou pro ně absolutně nepřijatelné, protože narušují informační funkci cenového mechanismu. Trh začíná poskytovat zkreslené signály a ekonomické subjekty mohou logicky docházet k částečně (nebo zcela) chybným závěrům. Své aktivity pak nezaměřují optimálně a dosažení jejich cílů je mnohem problematičtější než v situaci, kdy by stát nezasahoval. Nevhodné využití zdrojů pak snižuje efektivnost ekonomických procesů. Pravou katastrofou jsou změny orientace státních zásahů v čase.²⁴ Ekonomika funguje tím hůře, v čím kratších intervalech změny probíhají. Je třeba rovněž připomenout, že začne-li stát na nějakém trhu zasahovat, vzniká riziko rozšiřování intervence na stále další oblasti. F. A. Hayek se dokonce obával, že dílčí zásahy do fungování tržního mechanismu by mohly přerůst až v dirigistické řízení celé ekonomiky.²⁵

21 Základním subjektem rakouské školy je homo agens (člověk jednající) – viz Mises (2006), nikoli homo oeconomicus (člověk ekonomický, resp. ekonomizující), což je termín uvedený do terminologie neoklasické školy L. Robbinsem – viz Robbins (1935).

22 Stejně jako odmítají model dokonalé konkurence, neuznávají rakušané ani existenci konkurence nedokonalé. Podle F. A. Hayeka nic takového jako je nedokonalá konkurence J. Robinsonové nebo monopolistická konkurence E. H. Chamberlina reálně neexistuje. Možnosti jsou pouze dvě. Buď konkurence existuje, nebo absentuje. Viz Hayek (1972). Podobně Mises (2006), který pracuje s termínem katalaktická konkurence.

23 Mikroekonomická hospodářská politika, tak jak ji chápe soudobá „ekonomie hlavního proudu“, nemá samozřejmě za úkol pouhé odstraňování tržních nedokonalostí. Otázce externalit a veřejných statků se nebudeme věnovat, protože s analyzovanou problematikou bezprostředně nesouvisí. Více o těchto tématech např. in Shand (1984), Kindlová (2003), Hayek (1994). A nedokonalá informovanost není z pohledu rakouské školy žádný problém. To je ostatně implicitně zmíněno v textu.

24 Např. pokud se „nedokonalosti“ konkurence v jednom období „napravují“ restriktivními opatřeními proti velkým firmám a ve druhém jsou pak zaměřeny na podporu drobných podnikatelů; pokud je systém zákonů upravujících obecné podmínky pro podnikání příliš komplikovaný a proměnlivý atp.

25 Viz např. Hayek (1990a), (1994), (1995).

Podle rakouské školy musí být role státu jednoznačně omezena na vytváření právního rámce pro soukromé podnikání. Je třeba zajistit takové ekonomické klima, kde pro všechny bez rozdílu platí stejná pravidla. Stát by měl postihovat pouze toho, kdo tyto zásady nechce respektovat, čili toho, kdo jedná proti zákonu. Je věcí volby každého jednotlivce, jakým způsobem bude rozvíjet své ekonomické aktivity. Existuje samozřejmě nebezpečí, že se ekonomické subjekty dopustí omylů a špatných rozhodnutí a že dojde k neefektivnímu využití některých zdrojů. Případně vzniklé „škody“ budou ale vždy menší než ty, ke kterým by vedly vnější zásahy do fungování tržního mechanismu. Kromě toho svobodný trh poskytne těm, jejichž plány nebyly naplněny (buď vůbec, nebo zčásti), dodatečné informace. Díky tomu mohou být jejich rozhodnutí v příštím období kvalifikovanější a tedy i úspěšnější. Je-li ale trh deformován státní intervencí, nebezpečí dalších a dalších chybných rozhodnutí roste.²⁶

Podobně odmítavě jako k mikroekonomické hospodářské politice se rakouští ekonomové stavějí i k makroekonomickým zásahům státu. Toto stanovisko je logické vzhledem k jejich metodologickému přístupu. Pokud bychom se pouštěli do nějakých agregací, ať už by šlo o dílčí trhy či mikroekonomické veličiny, zcela by to eliminovalo nejdůležitější cenové signály, které ekonomické subjekty v tržním procesu získávají. Pro jejich rozhodování jsou zásadní poměrné ceny jednotlivých statků a výrobních faktorů. Každá sumarizace pouze zamlžuje to, co se v ekonomice skutečně děje, i to, proč se to děje. Rakušané nepovažují stát za ekonomický subjekt. Odmítají myšlenku, že by měl nějaké sobě vlastní cíle, že by byl schopen ekonomického rozhodování a jednání. Státní administrativa nedisponuje odpovídajícími informacemi (viz již dříve zmiňované rozptýlené znalosti) a ty, které získává, se k ní dostávají se značnou časovou prodlevou. Rozhodování o tom, co je a co není pro danou ekonomiku žádoucí, činí konkrétní osoby na základě svých soukromých představ a preferencí. Priority hospodářské politiky se mění podle toho, která politická strana vyhraje volby, a i v rámci volebního období v závislosti na tom, kolik času zbývá do nových voleb.

Stimulaci agregátní poptávky (zejména keynesiánsky orientovanou) považovali rakouští ekonomové vždy za velice nebezpečnou. F. A. Hayek upozorňoval už od vydání Keynesovy Obecné teorie zaměstnanosti, úroku a peněz na riziko vzniku a akcelerace inflace. Vzhledem k tomu, že ovlivňování poptávky soukromého sektoru je složité a i podle keynesiánců málo účinné,²⁷ soustředila se jejich opatření na zvyšování vládních výdajů na nákup zboží a služeb. Rakušané upozorňovali, že získávání zdrojů na dodatečné nákupy a s tím spojený rychlý růst státního dluhu, povede k výraznému tlaku na monetární autority, zvyšování peněžní zásoby a cen.²⁸ Je třeba zdůraznit, že jejich obavy se vrchovatou měrou potvrdily.²⁹

26 Viz např. Hayek (1990b) či Kirzner (1990b).

27 Rakušané by ještě dodali, že narušuje spontánní tržní procesy a deformuje poměrné ceny.

28 Tvůrci keynesiánské hospodářské politiky v podstatě předpokládali, že se monetární politika bude podřízovat fiskální a bude napomáhat dosažení jejich cílů.

29 Monetární politikou se zde zabývat nebudeme. O situaci, kdy byla v podstatě chápána jako komponent poptávkové stimulace ekonomiky, jsme již hovořili v souvislosti s nebezpečím inflace.

Opatření, která by měla stimulovat agregátní nabídku, jsou z hlediska rakouské školy zcela bezobsažná. Podporovat lze určité výroby, či výrobce, nikoli nějakou beztvarou masu, kterou ani nelze identifikovat. Jak už ale bylo řečeno, nejlépe stimuluje podnikání vymezení jasného, jednoduchého a obecně závazného právního rámce, který umožní efektivní fungování tržní konkurence.

Závěrem lze tedy shrnout, že rakouská škola považuje, jak mikroekonomickou, tak makroekonomickou hospodářskou politiku za zcela nepřijatelnou. Jenom tržní mechanismus může zajistit nejlepší možné výsledky ekonomické aktivity. Jakékoli státní zásahy znamenají vždy neefektivnost a tedy ztráty pro celé hospodářství.³⁰

2. Soudobé snahy stimulovat podnikání

Většina zásahů používaných v aktuálním boji s následky cyklického kolísání ekonomiky je primárně zaměřena (a je to i celkem jednoznačně deklarováno) na stimulaci ekonomického růstu (resp. na podporu podnikání). Na tuto skutečnost se klade důraz i z teoretického hlediska a orientace na nabídkovou stranu ekonomiky je chápána jako určitý protipól keynesiánské hospodářské politiky. Jsou ale tato opatření tak jednoznačná? Nejde jen o jiný úhel pohledu na podobné skutečnosti? Soustředme se např. na jeden ze stěžejních požadavků současné doby, tj. aby měly firmy přístup k investičním úvěrům za „rozumnou cenu“. Jde o podporu rozvoje výroby (nabídky) nebo o stimulaci soukromých výdajů na investiční statky? A v podobném duchu by se daly reinterpretovat i další zásahy.

Za zamyšlení stojí i následující otázka. Trhy fungují na základě interakce nabídky a poptávky. Keynesiánská hospodářská politika se jednoznačně soustředila na poptávkovou stranu ekonomiky. O nabídce se předpokládalo, že se bude více méně přizpůsobovat rostoucím výdajům ekonomických subjektů. Bude se rozšiřovat (nebo nově zavádět) výroba toho, co je poptáváno. To by mohlo působit rozumným dojmem,³¹ ale jen do chvíle, než si uvědomíme, že struktura výdajů je státními zásahy zásadním způsobem deformována.

Za situace, kdy se hospodářská politika zaměří na stranu nabídky, vzniká otázka, jak zareaguje poptávka. Základní (učebnicová) logika celého procesu by se asi nejlépe dala shrnout následovně. Budou-li firmy reagovat na stimulační impulzy, zvýší rozsah své výroby (ať už ve stávajících nebo nově budovaných provozech). To povede k poklesu nezaměstnanosti a růstu důchodů domácností. Dodatečné výdaje firem (na investiční statky) a domácností (na předměty krátkodobé a zejména dlouhodobé spotřeby) zajistí realizaci produktu a vytvoří prostor pro další rozvoj hospodářství.

Pokud monetární sféra funguje především v režii bankovní soustavy, dostáváme se mimo oblast státního intervencionismu a tedy i mimo rámec našeho zájmu. Rakouská škola se této oblasti podrobně věnuje, ale ve vztahu k jiné problematice. Analýza monetární (resp. úvěrové) politiky komerčních bank je základním kamenem její teorie cyklu.

30 Viz např. Mises (1998), Boaz (2002), Salin (2003), Martino (2005).

31 A při velice zblžném pohledu bychom mohli tvrdit, že to koresponduje s rakouskou představou, že suverénem trhu je spotřebitel.

V reálu je ale vše mnohem složitější. Vzhledem ke zkresleným signálům, které firmy dostávají, musí nutně docházet k deformacím ve struktuře investic a tedy i výroby.³² Podobná opatření nemohou nijak ovlivnit preference spotřebitelů, takže vždy existuje vážné riziko, že podnikatelské záměry nebudou naplněny a zdroje budou vynaloženy neefektivně.

Nechme však zatím podobné výhrady stranou a věnujme se soudobým snahám oživit ekonomický růst.

2.1 Stimulace nabídky

Pokud jsou vládní opatření zaměřena přímo na výrobu, měly by se efekty projevit dříve a výrazněji než v případě, kdy je ovlivňována zprostředkovaně prostřednictvím výdajů. Krize keynesiánsství přivedla na přelomu 70. a 80. let na scénu neokonzervativní směry a jejich představu hospodářského liberalismu. Stát se měl omezit především na vytváření vhodného klimatu pro rozvoj ekonomické aktivity, a to zejména cestou reformy daňové soustavy a minimalizací státního intervencionismu. Za velice důležité se považovalo také zajištění měnové stability.

Americká hypoteční krize odstartovala období, pro které byl charakteristický značně obtížný přístup k získávání úvěrů. Komplikované vymáhání a mnohdy nedobytnost těch, které už byly poskytnuty, způsobily bankám a úvěrovým společnostem značné ztráty. Jedním z důvodů bylo i to, že ceny nemovitostí, na jejichž nákup se využilo mnoho z dotčených prostředků, výrazně klesaly a výnosy z jejich prodeje nemohly logicky pokrýt původní náklady na jejich pořízení. Bankovní sektor nejen, že disponoval omezenými prostředky, ale přehodnotil také svůj pohled na možná rizika plynoucí z poskytování dalších případných úvěrů. Růst úrokových měr vše dále komplikoval. Státní zásahy zaměřené na podporu podnikání se tak začaly primárně orientovat na to, aby se možnosti firem³³ získat prostředky na obnovu a rozvoj výroby zlepšily. Aby toho bylo možno dosáhnout, bylo třeba v první řadě stabilizovat bankovní soustavu.

Většina prvotních opatření, která se realizovala v této době, byla vyvolána hrozcím rizikem krachů bank a pojišťoven. Jejich aktiva v podobě cenných papírů³⁴ se začala výrazně znehodnocovat. Ztráty, k nimž docházelo, s sebou nesly nedůvěru v bankovní sektor a hrozcící nebezpečí runu na banky. Hromadící se problémy vedly vlády ke snaze zasáhnout alespoň tam, kde byl ohrožen významný subjekt trhu („too big to fail“). Stát začal přijímat záruky za problematické hypoteční úvěry, úvěrovat banky či se od nich prostřednictvím vládních agentur pokoušel odkupovat nedobytné pohledávky.³⁵ Docházelo také k nákupům akcií postižených bank a v některých krajních případech, kdy ani to nestačilo, došlo přímo k jejich převodu do veřejného vlastnictví (např. britská Northern Rock).

32 Firemní investice mohou být ve značném rozsahu „špatné“.

33 I domácností. Ty nás ale spíše zajímají v souvislosti se svými výdaji, čili s poptávkovou stranou ekonomiky.

34 Šlo zejména o CDO (Collateralized Debt Obligations) amerických bank, které byly ve velké míře podloženy nedobytnými hypotečními úvěry.

35 To ale bylo dost složité vzhledem k problematickému oceňování těchto aktiv.

Záměrem těchto opatření však neměla být pouze záchrana těch, jimž hrozil krach. Spíše se předpokládalo, že banky touto cestou získají dodatečné likvidní prostředky, které budou moci dále využít na poskytování úvěrů. Vzhledem k tomu, že tato vládní opatření byla v monetární oblasti podporována centrálními bankami, které významně snižovaly úrokové míry, mělo se za to, že nové půjčky budou podstatně levnější a náklady na investování tak klesnou. Tato očekávání se však nenaplnila. Banky se v podstatě zachovaly tržně. Protože prostředky, které jim byly poskytnuty, nebyly závazně účelově vázány, využily je spíše na pokrytí svých ztrát a na vytváření rezerv pro budoucnost. Úroky z úvěrů se snížily pouze nepatrně, zcela neadekvátně opatřením centrálních bank.

Místo toho, aby došlo k nějakému výraznějšímu posunu k lepšímu, situace se ještě dále komplikovala. Navíc byly tyto zásahy nejen značnou zátěží pro veřejné finance, ale vedly i k podstatnému zvýšení peněžní zásoby. To vyvolalo inflační tlaky. A růst cen a tedy i nákladů zpětně negativně ovlivňoval ekonomickou aktivitu firem.

Výsledky prováděných opatření byly diskutabilní ještě v jednom směru. Jak plyne z výše uvedeného,³⁶ jejich dopad na ekonomické subjekty byl značně selektivní. Drobných podnikatelů se v podstatě nedotýkal. Tato sféra hospodářství však může mít značný potenciál, zejména pokud jde o snižování nezaměstnanosti. Některé vládní agentury se proto posléze začaly orientovat na poskytování či zprostředkování tzv. mikrofinancování (mikroúvěrů). To mělo zajistit zdroje těm subjektům, které neměly možnost získat prostředky od bank. Pozornost byla věnována také exportním odvětvím, za jejichž úvěry se vláda v některých případech zaručovala.

Požadavek na snižování daní, který byl typický pro 80. léta, narážel už dávno před vypuknutím americké hypoteční krize na problém deficitů veřejných financí. V boji s důsledky ekonomického propadu byl nicméně do jisté míry akceptován, ačkoli nešlo o opatření, které by mělo v rámci stimulačních snah ústřední roli. Nižší daně znamenaly z hlediska firem nižší náklady a tedy i lepší ekonomické výsledky podnikání. V USA přijala administrativa G. W. Bushe program dočasných daňových úlev, který se vztahoval, jak na daně placené firmami, tak domácnostmi. Na firmy měla nejvýraznější dopad tzv. zvláštní amortizace, která jim umožňovala odepisovat investice do výroby nikoli postupně, ale přímo v roce, kdy byly prostředky vydány. Platnost těchto daňových úlev potvrdila i vláda B. Obamy. Německo zavedlo možnost vyšších daňových odpisů při údržbě a modernizaci firemních provozů a zvýhodněny byla také inovační aktivity. V podobném duchu postupovaly i další země. Firemní hospodaření by měly ovlivňovat i změny daní z příjmu fyzických osob. Ty by vzhledem k tomu, že jsou vlastníky výrobních faktorů, měly být ochotny nabízet při stávajících cenách větší množství jejich služeb (snižuje se jejich cena nabídky), což působí na náklady firem.

V poslední době však i toto omezené úsilí o snižování daní začínají znovu vážně ohrožovat narůstající komplikace plynoucí z masivního státního zadlužování. Jsou zaváděny některé nové typy zdanění (jako např. bankovní daň) a vlády hledají cesty, jak zvýšit příjmy státních rozpočtů při minimálních škodách pro rozvoj ekonomik.

36 Viz pravidlo „too big to fail“.

Nebudeme-li uvažovat zmíněné problémy s daněmi (čili daňové zákonodárství), je jednoznačně „nejlevnějším“ opatřením, které může mít velice významný dopad na ochotu podnikat, vytváření vhodného legislativního rámce. Právní úpravy by měly co nejméně (optimálně vůbec ne) direktivně zasahovat do rozhodovacích procesů vlastníků firem.³⁷ Celý systém by měl být průhledný a jednoduchý a formulace zákonů natolik jasná, aby byly vyloučeny různé výklady téhož. Faktem je, že v této oblasti má státní administrativa největší dluhy. Byrokratizace³⁸ ekonomického života je značná, v mnoha případech rozhodují o výsledcích legislativních úprav politické a lobbistické zájmy, což logicky vytváří nerovné podmínky pro různé subjekty. Evropské ekonomiky jsou podle našeho názoru jednoznačně „přeregulované“³⁹ a snahy o jakousi unifikaci hospodářství jednotlivých států, bez ohledu na jejich výchozí charakteristiky, musejí nadělat více škody než užítku.

2.2. Stimulace poptávky

Snahu stimulovat ekonomiku prostřednictvím ovlivňování poptávky silně zprofanovala keynesiánská hospodářská politika. Neokonzervativní směry se od ní jednoznačně distancovaly a svou pozornost přesunuly na opačnou stranu trhu. Důvody byly zřejmé. Vzhledem k pochybnostem o výraznějším dopadu na soukromé výdaje, kladli keynesiánci hlavní důraz na nákupy zboží a služeb vládou. Již jsme se zmínili o tom, že to mělo velice negativní dopad na veřejné finance a cenovou hladinu. Představitelé nově nastupujících ekonomických směrů považovali za jeden z nejdůležitějších předpokladů pro konsolidaci ekonomiky odbourání gigantických deficitů veřejných rozpočtů. Navrhovaná opatření byla směřována jak na jejich příjmovou, tak na výdajovou stranu. Ekonomie strany nabídky nastolila požadavek na zásadní změnu systému daní, která by výrazně snížila daňové zatížení obyvatelstva. Podle konceptu Lafferovy křivky to mělo stimulovat ekonomickou aktivitu a dokonce i zvýšit příjmy veřejných rozpočtů.⁴⁰ Zamýšleny byly také masivní výdajové škrty. S podobnými požadavky na omezení vládních výdajů a stabilizaci veřejných financí vystoupili i představitelé dalších směrů. Pro naše účely je důležité zmínit, že poptávková stimulace byla zdánlivě zapomenuta. Je však otázkou, zda tomu tak opravdu bylo.

Zamyslíme-li se nad skutečnostmi, které stály na počátku americké hypoteční krize, mohli bychom zde určitou vazbu na skrytou stimulaci soukromých výdajů najít. Většinou se vina za vzniklé problémy svaluje na nezodpovědnou politiku hypotečních společností a bank, které poskytovaly krajně rizikové úvěry a zodpovědnosti

37 Zde máme na mysli příkazy a zákazy týkající se např. předmětu či způsobu podnikání, které vedou k tomu, že některé subjekty trhu získávají oproti jiným výrazně lepší postavení. Nejde tu o rothbardiánskou představu, že předmětem směny by mělo být vše, co jsou spotřebitelé ochotni poptávat.

38 Viz např. Mises 2002.

39 O čemž svědčí i to, že je možno přijmout tak paradoxní opatření, jako bylo nařízení Evropské komise 2257/94, týkající se mimo jiné i délky a tloušťky dovážených banánů.

40 Ekonomie strany nabídky měla být jedním z teoretických základů hospodářské politiky R. Reagana. Reaganomika však nakonec neměla žádoucí efekt.

za případné následky se částečně zbavovaly tak, že převáděly existující rizika na jiné subjekty. Pokud si ale položíme otázku, proč se takovým způsobem chovaly, zjistíme, že tu byl někdo další, kdo takovýto postup minimálně částečně posvětil. Tímto subjektem byla americká vláda a její zákony. Již v roce 1977 Community Reinvestment Act Carterovy administrativy v podstatě nutil banky, aby poskytovaly půjčky nezávisle na solventnosti a bonitě dlužníků (tedy aby měly určitý podíl méně kvalitních úvěrů). Nešlo sice o povinnost přímo uloženou zákonem, ale pokud chtěly banky např. fúzovat, neměly bez poskytování podobných úvěrů šanci získat povolení. Primárně se tento zákon sice zaměřoval na boj proti rasové diskriminaci (vláda se touto cestou snažila o nepřímý rozvoj svého sociálního programu), jedním z neoddiskutovatelných výsledků však bylo zvyšování soukromých výdajů na bydlení, tedy růst poptávky.

V podobném duchu se pokračovalo i po roce 1980. V období, kdy byl americkým prezidentem W. J. Clinton, došlo k revizi Community Reinvestment Act,⁴¹ která vedla k dalšímu zvýšení počtu rizikových hypotečních úvěrů. V roce 1997 schválil Kongres zákon, který zaváděl sekuritizaci,⁴² a měl dále rozšířit možnosti chudých získat vlastní bydlení. Zákonná opatření přijatá v dalších letech vedla k určitému propojování bankovního a veřejného sektoru. Americké vlády začaly využívat sféru monetární politiky jako jednu z cest, jak naplnit své cíle. Připomínalo to propojení známé z předcházející keynesiánské regulace.

Informační funkce hypotečního trhu byla narušena, takže struktura investic do bydlení přestávala odrážet skutečné preference ekonomických subjektů. Velké množství finančních prostředků i disponibilních zdrojů výrobních faktorů bylo vynaloženo neefektivně.⁴³

Ať již budeme nebo nebudeme výše popsanou situaci považovat za stimulaci poptávky a vládní podporu výdajů na bydlení za spoluvíníka hypoteční krize, jedno je jisté. V následujícím boji s hospodářskou krizí se znovu začala uplatňovat opatření zaměřená na poptávkovou stranu ekonomiky. Tato opatření však většinou byla a dosud jsou interpretována jako podpora podnikání a zaměstnanosti. V konečných důsledcích mají samozřejmě skutečně vytvářet prostor pro zvyšování (nebo alespoň zachování) rozsahu výroby, ale cesta k tomuto cíli vede oklikou přes ovlivňování výdajů.⁴⁴

Možnost využívat vládní nákupy zboží a služeb byla a je limitována přetrvávajícími problémy s rozpočtovými deficity a masivním růstem státních (resp. veřejných) dluhů.⁴⁵ Vzhledem k tomu byla stimulační politika zaměřena spíše na soukromé výdaje.

41 V roce 1995.

42 Převod rizika, plynoucího z problematických úvěrů, na jiné subjekty prostřednictvím moderních finančních instrumentů.

43 Z pohledu rakouské školy bychom řekli, že šlo o tzv. špatné investice, které se realizovaly v důsledku toho, že úvěrová expanze bankovního sektoru snížila úrokovou míru pod úroveň odrážející časové preference, které v ekonomice existovaly. Viz např. Kindlová (2003), či Shand (1984). Je však třeba připomenout, že zodpovědnost v tomto případě nepadala jen na banky.

44 Což využívala i keynesiánská hospodářská politika.

45 Výjimkou nejsou ani země, které byly dlouhodobě vnímány jako vzor stability a prosperity. Státní dluh USA dosáhl v letošním roce částky 16 bilionů dolarů, státní dluh Německa činí zhruba 2 biliony eur.

Na první pohled tak tato opatření mohla působit dojmem, že povedou k menšímu tlaku na veřejné finance, než by tomu bylo jinak. Jistou roli tu zřejmě sehrála i ekonomicky opodstatněná představa, že soukromé subjekty vynakládají prostředky efektivněji než stát, resp. státní agentury.

Jak jsme se zmínili již na předcházejících stránkách, pozornost se všeobecně soustředila na poskytování úvěrů. To bylo prezentováno především jako bezprostřední podpora podnikání. Na tutéž problematiku se ale můžeme podívat i z jiného úhlu pohledu (v souladu s keynesiánským přístupem) a zmíněné zásahy prezentovat jako stimulaci koupěschopné poptávky, resp. soukromých výdajů na investiční statky, která povede až následně k růstu výroby. Jistou oprávněnost tohoto přístupu podporuje i skutečnost, že tvůrci této strategie věřili, že dostupné úvěry ovlivní i chování domácností. Předpokládali, že díky nim vzrostou nákupy statků dlouhodobé spotřeby, zejména automobilů, a případně investice domácností na bydlení.

V řadě zemí ale vlády nakonec přece jen využily (nebo to alespoň deklarovaly) i méně oklikových postupů. Např. administrativa B. Obamy přišla s „balíčkem“ stimulačních opatření, v jejichž rámci hodlala navyšovat vládní výdaje do infrastruktury, zejména do oblasti školství. Podobnou snahu projevily i mnohé další země. Zde byly ale prostředky z veřejných rozpočtů primárně směřovány spíše do oblastí, které přímo souvisely s rozvojem podnikání (např. budování dopravní infrastruktury). Díky tomu se v souvislosti s těmito výdaji nemluvílo o stimulaci poptávky (kterou bez diskuze představovaly) ale o podpoře výroby (na níž působily až zprostředkovaně). Jak již ale bylo řečeno, podobná opatření narážela na problémy s deficitem veřejných rozpočtů. Prosadit pomoc bankám, v jejichž problémech viděli všichni jasné nebezpečí pro ekonomickou stabilitu, bylo jednodušší, než prosadit zvýšení vládních nákupů zboží a služeb.

Některé země se pokoušely i o přímou stimulaci soukromých výdajů. Obecně známým příkladem byla otázka tzv. šrotovného. To se jistou dobu využívalo v některých evropských zemích hlavně tam, kde byl jedním z hlavních tahounů růstu ekonomiky automobilový průmysl (např. Německo či Francie). Státní příspěvek byl poskytován tehdy, šlo-li o nákup nového vozu náhradou za starý.⁴⁶ Hlubší zamyšlení nad smyslem této stimulace, musí nutně vést k závěru, že tyto prostředky byly ve své většině vydány zcela zbytečně. Řada osob, která šrotovné využila, by k obměně vozu pravděpodobně dříve nebo později přistoupila tak jako tak. Zatímco bez šrotovného by byla jejich poptávka po nových automobilech rozložena v čase, při jeho poskytování se soustředila do omezeného intervalu. Díky státnímu příspěvku se cena nových vozů pro nakupující snížila, takže podmínky pro jejich rozhodování se změnily. Volba mezi možnostmi nakoupit hned za nižší cenu nebo nakoupit později za vyšší cenu je pro racionální subjekt jednoznačná. Je vysoce pravděpodobné, že počet osob, které by si automobil jinak nekoupily, a díky šrotovnému se k tomu rozhodly, byl minimální. Zvýšené množství prodejů v daném čase vedlo k jejich poklesu v období (či obdobích)

46 Nahrazovaný vůz musel být starý cca 10 let (v Německu to bylo minimálně 9, ve Francii 10 let).

následujícím. Efekt pro automobilový průmysl tak musel být ve střednědobé perspektivě v nejlepším případě zcela nepodstatný.

Pokud jde o daňové zatížení obyvatelstva, nedošlo k žádné zásadnější reformě. Některé země usilovaly alespoň o jisté změny (bylo na ně pamatováno v „balíčku“ opatření B. Obamy, v Evropě je plánovalo např. Německo). Vzhledem k problémům s veřejnými financemi, jde ale o komplikovanou oblast. Mělo by sice dojít ke zvýšení ekonomické aktivity (domácnosti by měly nabízet služby své práce ve větším rozsahu, a firmy by je měly poptávat, vzhledem k poklesu ceny nabídky práce), na druhé straně je tu ale riziko poklesu příjmů veřejných rozpočtů. Stoupenci ekonomie strany nabídky sice namítají, že podobné obavy nemají opodstatnění (díky růstu daňového základu), názory ekonomické veřejnosti se však značně různí.⁴⁷

Přijmeme-li výše uvedený pohled na prováděná opatření, dojdeme k závěru, že stimulace poptávky má v rámci soudobé hospodářské politiky své místo navzdory tomu, že se o ní příliš nehovoří a mnohá opatření se prezentují jednoznačně jako přímá podpora podnikání, tedy nabídky.

Závěr

Navzdory tomu, že reakce na neúspěch keynesiánské hospodářské politiky obrátila pozornost ekonomů zpátky k myšlenkám liberalismu (byť liberalismu s výhradami), angažovanost státu v hospodářství zejména od přelomu 20. a 21. století postupně narůstá. Zásadní posun pak nastartovala americká hypoteční krize. Realizovaná opatření však mají nejednoznačné výsledky a v řadě případů existující situaci ještě komplikují.

Pokud jde o zásahy zaměřené primárně na stranu poptávky, nemusíme v podstatě ani uplatnit rakouský úhel pohledu, abychom si uvědomili jejich problematičnost. Zvyšování vládních nákupů zboží a služeb odčerpává z ekonomiky zdroje, které by soukromý sektor dokázal využít lépe. O zaměření takových výdajů rozhodují jednotlivci (nebo malé skupiny) na základě „stranických“, lobbistických či svých vlastních zájmů. Byla by opravdu výjimečná náhoda, kdyby tyto zásahy hospodářství nějak zásadně pomohly. Navíc je potřeba najít pro krytí výdajů veřejného sektoru odpovídající zdroje. To není při existující rozbujelosti veřejných rozpočtů vůbec snadné, s největší pravděpodobností je to v podstatě nemožné.

Pokud by si vláda chtěla potřebné prostředky vypůjčit na domácím trhu zapůjčitelných fondů, omezovala by tím výrazně investiční možnosti soukromého sektoru. Růst úrokových měr by zmenšoval investiční aktivitu podnikatelů a zpomaloval rozvoj ekonomiky (případně by ho zcela brzdil nebo dokonce tlačil do záporných čísel). Možnost získat prostředky od zahraničních subjektů závisí na jejich hodnocení dané národní ekonomiky a tím i rizika nesplacení úvěru. Navíc to vždy nese s sebou

47 Vládní administrativa ČR má v tomto směru jednoznačnou představu. Riziko, že opakované zvyšování daňových sazeb (spotřebních daní) negativně ovlivní poptávku a tedy i možnosti firem realizovat vytvořenou produkci, je však značné.

nebezpečí jisté ekonomické závislosti na věřitelské zemi. Mají-li věřitel i dlužník svou vlastní národní měnu, jsou následkem změny měnového kurzu, které mohou vytěsnit část čistých exportů. Pokud využívají oba subjekty stejnou měnu, vznikají další specifické problémy.⁴⁸ At' jsou půjčky získané jakoukoli cestou, znamenají v každém případě vzhledem k povinnosti platit úroky (a splatit vypůjčenou částku) budoucí dlouhodobé zatížení veřejných rozpočtů a vytvářejí riziko brzdění ekonomického rozvoje v budoucnu. Při monetizaci deficitu veřejných rozpočtů vyvolá nárůst množství peněz v ekonomice inflační tlaky. Rakouská škola, na rozdíl od „ekonomie hlavního proudu“, připomíná, že se dodatečné peníze nerozptýlí v ekonomice proporcionálně, ale jejich vliv se někde projeví bezprostředně, v jiných oblastech hospodářství se zpožděním a v některých se nemusí projevit vůbec. Inflaci tak doprovází proces deformace systému poměrných cen, který neodpovídá skladbě preferencí ekonomických subjektů. Výrobci tak získají z trhu mylné informace a ty je povedou k neefektivní alokaci zdrojů.

Snaha získat dodatečné příjmy zvyšováním daní je zcela kontraproduktivní. Růst přímých daní omezuje ekonomickou aktivitu a vede k rozšiřování stínové (šedé) ekonomiky. To veřejné finance jednoznačně poškozují. Růst nepřímých (zejména spotřebních) daní má za následek restrukturalizaci a omezování výdajů domácností, pokles spotřebitelské poptávky (v reálném vyjádření) a problémy s realizací produktu.

Pokusy selektivně ovlivňovat soukromé výdaje prostřednictvím poskytovaných výhod nemají nijak zásadní efekt. Při stávajících preferencích ekonomických subjektů bude nejpravděpodobnějším výsledkem pouhá změna rozložení nákupů v čase. Je-li stimulace omezena na určité konkrétní období (a to je logické vzhledem k tomu, že se vždy pokouší řešit nějaký aktuální problém), je bezprostřední nárůst prodejů vždy vykoupen jejich poklesem v budoucnu. Nárazové kolísání výdajů v čase je nejlepší cestou k nestabilitě celého hospodářství.

Stimulace podnikání (resp. nabídky) je rovněž značně problematická. Zásahy státu se zcela logicky nemohou orientovat na ekonomiku jako celek. To bychom byli na nejlepší cestě k centrálně řízenému hospodářství. Je tedy nezbytné zvolit určitou oblast (nebo oblasti) ekonomické aktivity, kam se příslušná opatření soustředí. Toto rozhodnutí je plně v rukou vládní administrativy a záleží na celé řadě skutečností, z nichž mnohé leží mimo ekonomickou oblast. Kromě teoretických východisek hospodářské politiky,⁴⁹ hrají nezanedbatelnou roli zájmy politických stran zúčastněných ve vládě, záleží na fázi politického cyklu, tlaku různých lobbistických skupin a mnoha dalších faktorech.

Ale i v případě, že by příslušná rozhodnutí měla výlučně ekonomický základ, příliš by to nezměnilo. V pasáži věnované pohledu rakouské školy jsme se zabývali otázkou informací a jejich rozložením v ekonomice. Vládní administrativa má vždy k dispozici pouze omezený rozsah dat, která získává s časovým zpožděním. Další čas

48 Analýza této cesty získávání zahraničních úvěrů by si vyžadovala vlastní rozsáhlý prostor.

49 Zde logicky hraje ústřední roli orientace na teorii konkrétní školy či škol ekonomického myšlení.

si vyžaduje přijetí konkrétních opatření a jejich uvedení do praktického hospodářského života. Kromě problematické volby předmětu regulace tak vyvstává i otázka jejího načasování a nebezpečí kontraproduktivních důsledků.

Selektivní poskytování různých subvencí, dotací, daňových úlev atd. deformuje informace o nákladových poměrech v jednotlivých oblastech výroby. Rozhodování výrobců tak nemůže být zcela kvalifikované. Podobně jako při úvěrové expanzi bankovního sektoru založené na manipulaci s úrokovými měrami⁵⁰ může i v tomto případě docházet k rozšiřování či zavádění výrob, které z pohledu delšího období povedou k neefektivnímu využívání zdrojů. Zklamána tak mohou být nejen očekávání samotných výrobců, když po odeznění stimulace zjistí, že náklady výroby jsou vyšší, než se původně zdálo, ale i vládní administrativy, když po odeznění stimulace (např. uplynutí doby daňových prázdnin) firmy své aktivity omezí (či zcela zastaví).⁵¹

Zásahy ve prospěch konkrétních výrobců (např. malých firem nebo živnostníků) či výrob (např. zemědělství) mohou být spojeny i s další komplikací, kterou jsme naznačili už v předchozí části článku. Při centrálním rozhodování o tom, kam nasměrovat vládní opatření, lze jen obtížně zajistit realizaci veškerého vytvořeného produktu. Je logické, že dodatečné důchody domácností, které vzniknou díky růstu zaměstnanosti, zvýší výdaje. V žádném případě ale nelze určit, v jakém poměru se tyto výdaje zvýší a jaká bude jejich struktura. Rakouské stanovisko, že objevování „úzkých míst“ na trhu je věcí podnikatelů, je nanejvýš rozumné.⁵² Výrobci by bezpochyby měli především reflektovat přání spotřebitelů, nikoli spotřebitelé centrální rozhodnutí o tom, které oblasti výroby by se měly rozvíjet.

Soudobá snaha stimulovat podnikání (rozvoj výroby, ekonomický růst) v té podobě, v níž se realizuje, má na ekonomiku spíše rozporuplné dopady. Svědčí o tom hospodářské problémy, které přetrvávají navzdory tomu, že s nimi vlády i další instituce už několik let celkem intenzivně „bojují“. Domníváme se, že je nanejvýš žádoucí, aby stát v první řadě zajistil takový zákonný rámec pro podnikání, v němž se ekonomické subjekty budou snadno orientovat, který bude platný pro všechny bez výjimky a bude v čase co možná nejstabilnější. Nelze popřít, že při současné úrovni integrace ekonomik a globalizaci hospodářství není možné spoléhat ve všech ohledech na tržní samoregulaci. Zásahy ale musejí mít rozumné rozměry a stát by se měl zdržet takových aktivit, které mu nepřísluší a kde je jeho působení kontraproduktivní.

50 Viz problematika „špatných investic“ v teorii rakouské školy.

51 Mohou svou výrobu (nebo ústředí své firmy) přesunout do jiné země, jejíž legislativní podmínky jsou momentálně pro podnikání výhodnější.

52 Viz např. Kirzner (1998).

Literatura:

- ARMENTANO, D. T. 2000. *Proč odstranit protimonopolní zákonodárství*. Praha: Liberální institut, 2000. ISBN 80-86389-04-9.
- BOAZ, D. 2002. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut, 2002. ISBN 80-86389-23-5.
- FRANK, R. H.; BERNANKE, B. S.; JOHNSTON, L. D. 2012. *Principles of Economics*. (5th ed.). New York: McGraw-Hill/Irwin, 2012. ISBN 0073511404.
- HAYEK, F. A. 1937. Economics and Knowledge. *Economica*, N. S. IV (February) 1937
- HAYEK, F. A. 1945. The Use Knowledge in Society. *The American Economic Review*, XXXV (4), (Sept.) 1945.
- HAYEK, F. A. 1972. *Individualism and Economic Order*. Chicago: Henry Regnery, 1972. ISBN 0226320936.
- HAYEK, F. A. 1990a. *Cesta do otroctví*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0264-2.
- HAYEK, F. A. 1990b. Economic Freedom and Representative Government. In LITTLECHILD, S. C. (ed.). *Austrian Economics*. Vol. III. Aldershot, England and Brookfield, Vermont: Edward Elgar Publishing Ltd., 1990, pp. 439–454. ISBN 1-85278-352-4.
- HAYEK, F. A. 1994. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Academia, Praha, 1994. ISBN 80-200-0241-3.
- HAYEK, F. A. 1995. *Osudná domýšlivost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. ISBN 80-85850-05-02.
- HAYEK, F. A. 2007. *The Pure Theory of Capital*. The Collected Works of F. A. Hayek, Vol. 12. Chicago: The University of Chicago Press, 2007. ISBN 9780226320991.
- HOLMAN, R. 2011. *Ekonomie*. 5. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-006-5.
- KEYNES, J. M. 1964. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. San Diego, New York, London: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, 1964. ISBN 0-15-634711-3.
- KINDLOVÁ, E. 2002. Od Mengera k F. A. Hayekovi, habilitační spis, 2002
- KINDLOVÁ, E. 2003. *Vybrané kapitoly z rakouské ekonomie*. VŠE Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0643-2
- KIRZNER, I. M. 1990a. Entrepreneurship and the Equilibrating Process. In LITTLECHILD, S. C. (ed.). *Austrian Economics*. Vol. III. Aldershot, England and Brookfield, Vermont: Edward Elgar Publishing Ltd., 1990, pp. 73–79. ISBN 1-85278-352-4
- KIRZNER, I. M. 1990b. Government Regulation and the Market Discovery Process. In LITTLECHILD, S. C. (ed.). *Austrian Economics*. Vol. III. Aldershot, England and Brookfield, Vermont: Edward Elgar Publishing Ltd., 1990, pp. 211–220. ISBN 1-85278-352-4
- KIRZNER, I. M. 1998. *Jak fungují trhy*. Praha: Liberální institut, 1998. ISBN 80-902270-5-8.
- LITTLECHILD, S. C. 1990. Equilibrium and the Market Process. In LITTLECHILD, S. C. (ed.). *Austrian Economics*. Vol. III. Aldershot, England and Brookfield, Vermont: Edward Elgar Publishing Ltd., 1990, pp. 50–65. ISBN 1-85278-352-4.
- MACÁKOVÁ, L. 2010. *Ekonomie – základní kurz*. 11. vydání. Slaný: Melandrium, 2010. ISBN 978-80-86175-70-6.
- MANKIW, N. G. 2011. *Principles of Economics*. (6th ed.), Praha: Mason, OH, South-Western Publishing Co, 2011. ISBN 0538453052.
- MARTINO, A. 2005. *Jak dělat liberální politiku*. Praha: Liberální institut, 2005. ISBN 80-86389-37-5.
- MISES, L. von 1998. *Liberalismus*. Praha: Liberální institut, 1998. ISBN 80-86119-08-4.
- MISES, L. von 2002. *Byrokracie*. Praha: Liberální institut, 2002. ISBN 80-86389-22-7.
- MISES, L. von 2006. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut, 2006. ISBN 80-86389-45-6.
- ROBBINS, L. 1935. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. (2nd rev. ed.), Macmillan and Co., Ltd., 1935.

- ROTHBARD, M. N. 2001. *Ekonomie státních zásahů*. Praha, Liberální institut, 2001. ISBN 80-86389-10-3.
- ROTHBARD, M. N. 2005. *Zásady ekonomie: Od lidského jednání k harmonii trhů*. Praha: Liberální institut, 2005. ISBN 80-86389-27-8.
- SALIN, P. 2003. *Ekonomická harmonizace*. Praha: Liberální institut, 2003. ISBN 80-86389-26-X.
- SHAND, A. H. 1984. *The Capitalist Alternative: An Introduction to Neo-Austrian Economics*. New York University Press, New York and London, 1984. ISBN 0-8147-7836-4.
- SMITH, A. 2001. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut Praha, 2001. ISBN 80-86389-15-4

STIMULATION OF ECONOMY ACCORDING TO THE AUSTRIAN SCHOOL

Eva Kindlová, Institute of Economy and Management, Institute of Chemical Technology Prague, Technická 5, CZ – 166 28 Praha 6 (eva.kindlova@vscht.cz)

Abstract

The aim of the article is to explore how the results of the U. S. subprime mortgage crisis influenced economic policy of governments in highly developed countries. It analyses consequences of a state intervention especially for government budgets and a rise of government debts. Then the article discusses the point of view of the Austrian school. Austrian economists argue a state is not an economic subject and its fiscal policy is very dangerous for effective allocation of the available resources of production's factors. They advocate a society with a small government and liberal economic policy. The author believes that Austrian approach to economic problems is more realistic and more pertinent than the approach of those, who demand more government intervention.

Keywords

US subprime mortgage crisis, business cycle, government policy, government debt, fiscal policy, Austrian school, libertarianism, small government

JEL Classification

B25, D41, D42, D73, D83, E30, E62, F02